

Spis treści

Spis treści

Jak się posługiwać podręcznikiem DROGA? . 4
Przeszłość w naszym życiu 6
Moja miejscowość w przeszłości i obecnie (projekt) 8

I Kiedy jeszcze nie istniało pismo 10

1. Nasi praojcowie – myśliwi..... 12
2. Po co potrzebne były grodziska 14
3. Plemiona Bałtów 16
4. Walki z wrogami..... 18
5. Wierzenia starożytnych Bałtów 20
6. Krąg świąt 22
Rozdział w skrócie. Zapamiętaj! 24
Historia żywa. Drzewo genealogiczne mojej rodziny 25
Historia z bliska. Życie codzienne w epoce prehistorycznej 26
Sprawdź. Czy już umiesz? 28

II Królestwo i księstwo 30

1. Mendog, król litewski..... 32
2. Groźni sąsiedzi 34
3. Pomnik na Placu Katedralnym 36
4. Olgierd i Kiejstut, dwaj bracia książęta 38
5. Wilno – stolica państwa litewskiego 40
6. Chrzest Litwy 42
7. Pierwsze szkoły 44
8. Bitwa pod Grunwaldem 46
9. Władca Litwy Witold Wielki 48
10. Kościół św. Anny w Wilnie 50
11. Najstarsze książki 52
12. Pierwsza książka litewska 54

Rozdział w skrócie. Zapamiętaj! 56
Historia żywa. Co to jest heraldyka? 57
Historia z bliska. Życie codzienne w średniowieczu..... 58
Sprawdź. Czy już umiesz? 60

III Wspólnie z Polską 62

1. Okres rozkwitu Litwy..... 64
2. Jedno ciało i jedna głowa 66
3. Uniwersytet Wileński – główna szkoła litewska 68
4. Rzeczpospolita szlachecka..... 70
5. Kościół św. Piotra i Pawła w Wilnie 72
6. Ciężkie życie chłopów pańszczyźnianych. 74
7. Zmierzch Rzeczypospolitej Obojga Narodów 76
8. Katedra wileńska 78
Rozdział w skrócie. Zapamiętaj! 80
Historia żywa. Papier, atrament, pisanie..... 81
Historia z bliska. Życie codzienne w czasach nowożytnych..... 82
Sprawdź. Czy już umiesz? 84

Wstęga czasowa 86
Indeks pojęć 87

IV Opłotki wielkiego imperium 92

1. Pochód Napoleona przez Litwę 94
2. Historia przemówiła po litewsku..... 96
3. Powstania przeciwko Cesarstwu Rosyjskiemu..... 98
4. Zakazane książki w tajnych szkółkach 100
5. Zwiastuni wolnej Litwy 102
6. Wielki Sejm Wileński 104
7. M. K. Čiurlionis – malarz i kompozytor 106
Rozdział w skrócie. Zapamiętaj! 108
Historia żywa. Litewskie gry i zabawy ludowe 109
Historia z bliska. Życie codzienne w XIX wieku..... 110
Sprawdź. Czy już umiesz? 112

V Między wojnami: lata tworzenia i strat 114

1. Niezależna Litwa na mapie świata 116
2. Wolność obroniona 118
3. Utrwalanie państwowości 120
4. Odradzające się państwo..... 122
5. Lot przez Atlantyk..... 124
6. Sport na Litwie..... 126
Rozdział w skrócie. Zapamiętaj! 128
Historia żywa. Historia mojej rodziny, osiedla w fotografiach..... 129
Historia z bliska. Życie codzienne w okresie międzywojennym 130
Sprawdź. Czy już umiesz? 132

VI Pod okupacjami 134

1. Dzień czarnej wstęgi 136
2. Okupant zmienia okupanta 138
3. Droga od śmierci ku wolności 140
4. Opór partyzancki wobec władzy sowieckiej 142
5. Zesłania – ludobójstwo na narodzie..... 144
6. „Wszyscy do kołchozów” 146
7. „Zwróćcie nam wolność!” 148
8. Życie w Litwie sowieckiej 150
Rozdział w skrócie. Zapamiętaj! 152
Historia żywa. Szyfrowanie..... 153
Historia z bliska. Życie codzienne w latach sowieckich 154
Sprawdź. Czy już umiesz? 156

VII Droga do wolności i niepodległości 158

1. Szlak Bałtycki 160
2. Litwa znów wolna..... 162
3. Noc przy wieży telewizyjnej 164
4. Odrodzona Republika Litewska 166
5. Rządy w naszym państwie 168
6. Rozproseni po świecie 170
7. Litwa a świat 172
Rozdział w skrócie. Zapamiętaj! 174
Historia żywa. Historia Litwy w internecie 175
Sprawdź. Czy już umiesz? 176
Wstęga czasowa 178
Indeks pojęć 179

Królestwo i księstwo

W tym rozdziale dowiesz się:

Jak Litwini zbudowali państwo?

Kto był pierwszym i ostatnim królem Litwy?

Najazdy jakich wrogów musiało odierać państwo litewskie?

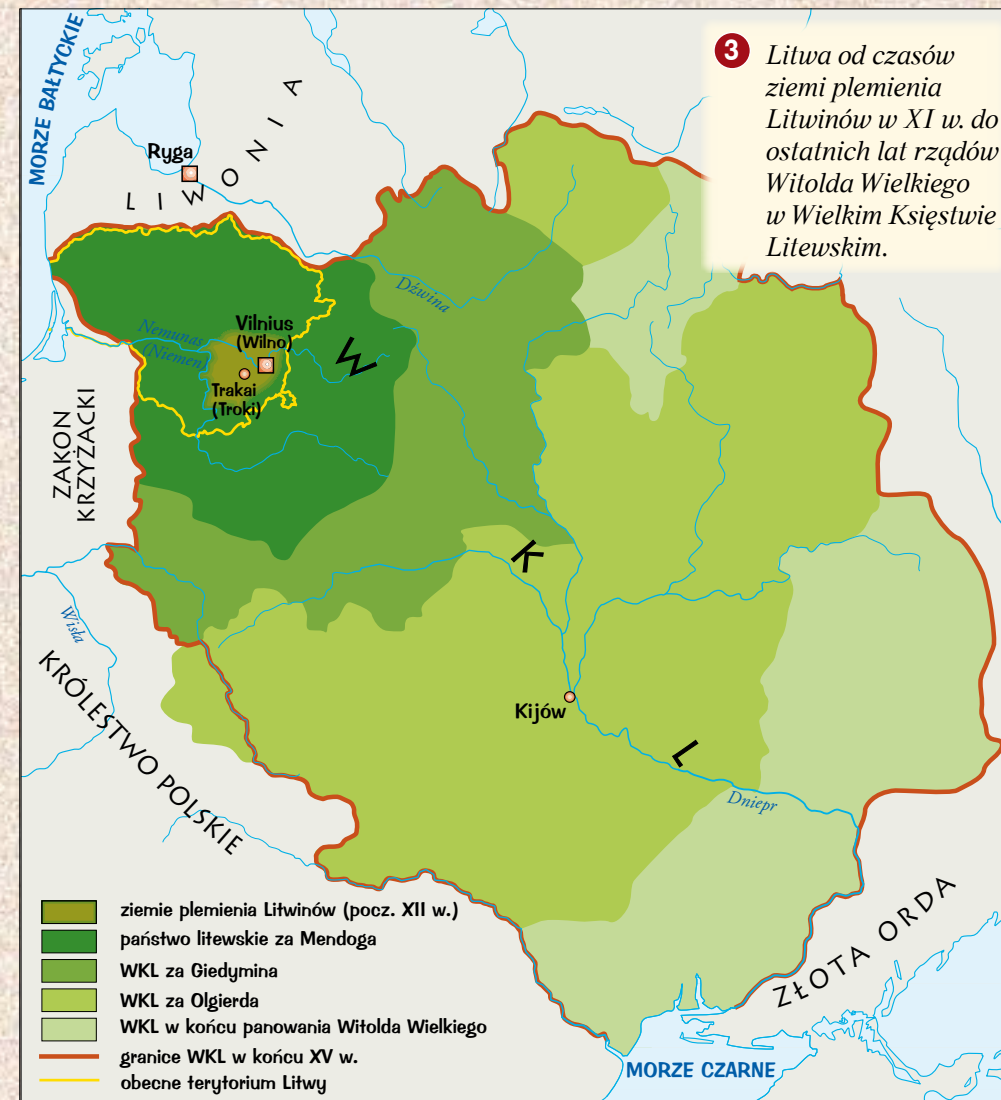
Kto napisał i wydał pierwszą książkę litewską?

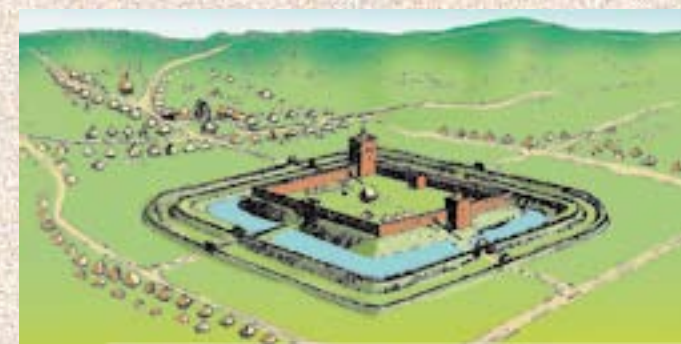
1 Rekonstrukcja zbroi i broni XIV-wiecznego wojownika Wielkiego Księstwa Litewskiego.

2 Najstarszy na Litwie kościół Św. Mikołaja w Wilnie zbudowany w XIV w.

Drugi etap dziejów Litwy nazywamy średniowieczem. Na początku średniowiecza w sąsiedztwie Bałtów powstały dwa wrogie państwa – zakony Krzyżaków i Kawalerów Mieczowych. Chciały one zagarnąć kraj i jego mieszkańców uczynić swymi poddanymi. W obliczu zagrożenia trzeba było się jednoczyć. Zabrali się do tej pracy Litwini – najpotężniejsze ze wszystkich plemion bałtyjskich. Stopniowo powstało królestwo litewskie, którego władcą został Mindaugas (Mendog). Wojny Litwinów z Krzyżakami trwały aż 250 lat. W tym czasie krajem rządziło wielu sławnych władców: Gediminas (Giedymin), Algirdas (Olgierd), Kęstutis (Kiejstut). Jednakże tylko wielkiemu księciu Witoldowi udało się zwyciężyć Krzyżaków w bitwie pod Grunwaldem (Żalgiris). Prawie na sto lat w kraju zapanował spokój. W średniowieczu państwo litewskie przyjęło chrzest. W kraju pojawiły się miasta, murowane budynki, pismo, szkoły, pierwsze pisane prawo. Średniowiecze zakończyło się na Litwie 450-500 lat temu.

4 Rekonstrukcja zamku w Miednikach zbudowanego w XIV w. przez wielkiego księcia Olgierda.

Zamki murowane na Litwie

W średniowieczu na Litwie zbudowano około 15 murowanych zamków. Resztki większości znajdują się obecnie poza granicami Litwy. Z pozostałych w kraju najbardziej umocnione były duże miasta. W Wilnie i Trokach stały aż po dwa murowane zamki. Zachowane mury zamkowe obejrzeć można w Miednikach. Ruiny zamku są też w Kownie. W Starych Trokach natomiast resztki murów archeolodzy znaleźli dopiero kilka lat temu. W Kłajpedzie stał murowany zamek krzyżacki.

Dla nauczycieli.

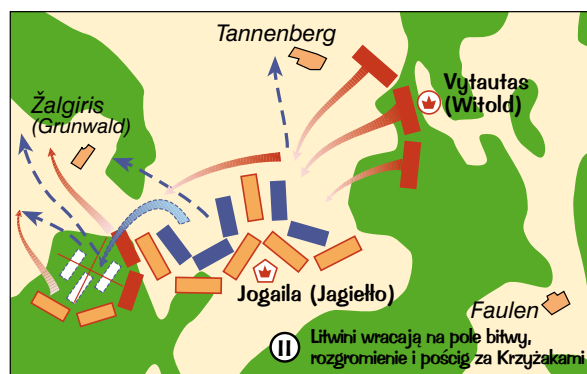
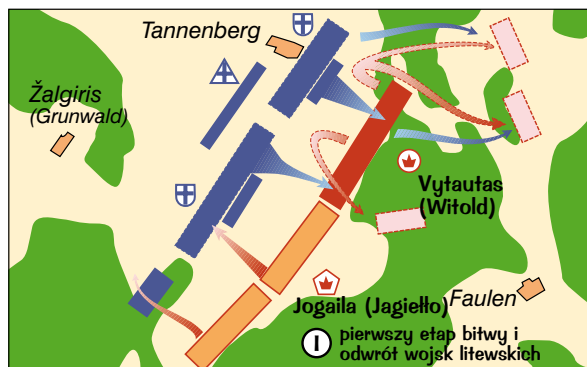
Wycieczki zwiedzają zwykle zamki w Trokach i Wilnie. Z Wilna warto udać się do leżących o 30 kilometrów Miednik i zwiedzić tam doskonale zachowane mury zamkowe oraz najwyższe miejsce na Litwie – wzgórze Wysokie.

ŚREDNIOWIECZE

8 Bitwa pod Grunwaldem

1 Schemat bitwy pod Grunwaldem.

W czerwcu 1410 roku z Wilna wyruszyły liczne wojska. Prowadził je wielki książę litewski Witold. Zebrał on wojowników z najdalszych zakątków WKL. Kogo tylko nie było w Witoldowych zastępach! Dobrze uzbrojone pułki litewskie i żmudzkie, ubrani po swojemu Rusini smoleńscy, lekkobrojna jazda tatarska. Przybył nawet dzielny bojownik o wolność Czechów Jan Žižka ze swoimi. Witold wiedział, że za kilka dni z Polski wyruszy ze swoim wojskiem kuzyn Jagiełło.

Sprzymierzeni zgromadzili silne wojsko, ale i Krzyżacy, wciąż jeszcze wpierani przez europejskie rycerstwo, uważani byli za doskonałych wojowników. Ich wódz, **wielki mistrz** Ulrich von Jungingen, siłą i męstwem nie ustępował ani Witoldowi, ani Jagielle.

15 lipca 1410 roku wojska przeciwników spotkały się w pobliżu wsi Tannenberg i Grunwald (Żalgiris). Krzyżacy ustawili ciężkozbrojnych rycerzy w trzech **klinach** i wspierani przez działa, łuczników i **kuszników** ruszyli do ataku. Bitwa rozpoczęła się.

Chrzest Litwy
1387 r.

Bitwa pod
Grunwaldem
15 lipca 1410 r.

2 Bitwa pod Grunwaldem.

Męczyzna ścierał się z mężczyzną, miecz z mieczem, kopia z kopią. Żelazne kliny krzyżackie nie łamiąc szyku przebijały szeregi Litwinów, Polaków, Czechów, Tatarów i Rusinów. Nagle Witold dał swoim pułkom znak mieczem. „Litwini, cofamy się!” – oznaczał ten znak. W serce Polaków wkradła się obawa: czyżby porażka? Krzyżacy w pogoni za Litwinami zmieszali szyki. Każdy z osobna gonił za Litwinami i już intonowano pieśń zwycięstwa. Za wcześniej jednak. Cofający się Witold zapadł się jak pod ziemię, a potem nagle spadł na Krzyżaków z tyłu z nowymi wypoczętymi pułkami litewskimi. Pieśń zamarła na ustach rycerzy. Zamiast niej rozległ się trwożny szepot: „Litwa wraca...”. Rozproszeni Krzyżacy nie zdążyli ustawić się w szyku obronnym i zostali zdruzgotani. Do zwycięstwa w bitwie pod Grunwaldem przyczynił się tajny plan Witolda. Rozumiejąc, że siłą Krzyżaków są zwar-

4 Chorągiew wielkiego mistrza krzyżackiego.

5 Chorągiew Królestwa Polskiego.

te szyki klinowe, wielki książę postanowił upozorować odwrót i w ten sposób pomieszać szyki wroga. Potem nagle zawrócił, otoczył i rozbił go. W bitwie zginęło całe dowództwo Zakonu, wielki mistrz i trzecia część rycerzy. Zwycięstwo na polu bitwy na zawsze złamało potęgę Krzyżaków i zapobiegło dalszemu pustoszeniu kraju.

ABC

Fortel – sprytny sposób, wybieg.
Klin – szyk wojskowy. W pierwszym szeregu stoi 5 rycerzy, w drugim – 7, w trzecim – 9 itd. Taki trójkątny szyk rozbija szeregi przeciwnika.
Kusznicy – wojownicy strzelający z kuszy.
Wielki mistrz – głowa zakonu krzyżackiego.

6 OSTRZEŻENIE DLA MISTRZA ZAKONU KRZYŻACKIEGO, 1413 ROK

Jeżeli Bóg tak postanowił, że macie się spotkać ze swoimi wrogami Litwinami, zebrać wojsko i posłać je przeciwko wrogom, to radzimy wam: rozkażcie swoim wodzom, żeby w walce zachowali posłuszeństwo i pozostali w miejscu, na które ich wysłano. Może stać się tak, że wasi wrogowie będą udawać ucieczkę. Jest to jednak plan, którego celem jest złamanie waszych szyków, bo ludzie bardzo lubią gonić. Właśnie tak się stało w wielkiej bitwie pod Grunwaldem.¹⁵

7 Działo.

- Przyjrzyj się ilustracji 2. Opisz, jak w bitwie pod Grunwaldem uzbrojeni byli wojownicy litewscy i Krzyżacy. Znajdź na ilustracji wojowników litewskich, krzyżackich oraz sprzymierzonych, wielkiego księcia Witolda.
- Jaki fortel Witolda przyczynił się do zwycięstwa?
- Wyjaśnij, dlaczego zwycięstwo pod Grunwaldem było ważne dla Litwy.
- Zbadaj tekst źródłowy 6. Przed czym ostrzegany jest mistrz zakonu? Jak sądzisz, czy usłuchał tego ostrzeżenia? Dlaczego?

1 Pochód Napoleona przez Litwę

- W 1812 r. wojska cesarza Napoleona zajęły Wilno.
- Upadły nadzieje Litwinów i Polaków, że zwycięstwo Napoleona nad Rosją przyczyni się do odrodzenia samodzielnego państwa.
- Wojna francusko-rosyjska spustoszyła Litwę.

2 Historia przemówiła po litewsku

- W 1822 r. S. Daukantas pierwszy napisał po litewsku historię Litwy „Dzieje dawnych Litwinów i Żmudzinów”.
- Jego dzieła budziły w narodzie litewskim miłość do swojego kraju, szacunek do języka i obyczajów.

3 Powstania przeciwko Cesarstwu Rosyjskiemu

- Mimo rozbiorów Rzeczypospolitej szlachta wciąż żywiła nadzieję na odbudowę państwa polsko-litewskiego.
- W 1863 r. w Polsce i na Litwie wybuchło powstanie.
- Powstanie zostało krwawo stłumione przez generałgubernatora M. Murawjowa.

4 Zakazane książki w tajnych szkółkach

- W 1864 r. władze carskie wprowadziły zakaz prasy litewskiej.
- Litewskie książki drukowano w Małej Litwie, a książkonosze kolportowali je na Litwie.
- Języka ojczystego uczono dzieci w tajnych szkółkach.

5 Zwiastuni wolnej Litwy

- W 1883 i 1889 r. ukazały się pierwsze gazety litewskie „Aušra” i „Varpas”.
- Głosiły one jedność narodową, zaszczeptały miłość do kraju ojczystego, uczyły gospodarowania.
- W litewskich gazetach pracowali znani Litwini.

6 Wielki Sejm Wileński

- W 1904 r. zakaz prasy został zniesiony.
- Zwołany w 1905 r. Wielki Sejm Wileński zażądał dla Litwy autonomii.

7 M. K. Čiurlionis – malarz i kompozytor

- M. K. Čiurlionis był najwybitniejszym artystą litewskim końca XIX – początku XX wieku.

I dzieci, i dorośli od najdawniejszych czasów lubili różne gry. Znali ich mnóstwo, podobnych do dzisiejszych: grali w kości, piłkę, berka, ganiali obręcze. Gry i zabawy służyły nie tylko jako rozrywka, ale też rozwijały fizycznie i umysłowo.

Proponujemy zapoznać się z kilkoma litewskimi grami ludowymi z końca XIX – początku XX wieku.

„Rwanie rzepy”

Jeden z uczestników jest „jeźdźcem” (jako koń służy dowolny kij), reszta siada jeden za drugim i mocno obejmuje siedzącego z przodu. Jeździec woła: „Skrzyp, skrzyp”. Pierwszy w rzędzie pyta: „A kto to otwiera bramę?”. Jeździec odpowiada: „To ja, panicz”. – „Czego żądasz?”. – „Pani zechciała rzepy”. – „To ją wyrwij”.

Jeździec podchodzi do siedzących, obiema rękami podaje pierwszemu w rzędzie kij, ten chwytta się go mocno. Jeździec ciągnie, a reszta nie pozwala „wyrwać rzepy”.

„Ostatnia para naprzód”

Uczestnicy ustawiają się parami w rząd. Jeden bez pary stoi z przodu. Woła: „Ostatnia para naprzód!”. Stojący z tyłu biegną naprzód po obu stronach rzędu i starają się połączyć. Stojący z przodu łapie kogoś z nich. Jeśli złapie, staje z przodu w parze, a pozostający bez pary wywołuje.

„Dzień i noc”

Uczestnicy dzielą się na dwie grupy i stają twarzami do siebie 3-4 metry od narysowanej na ziemi linii. Prowadzący opowiada jakąś bajkę czy wydarzenie. Jak tylko użyje słowa „dzień”, członkowie grupy „dzień” odwracają się i starają wybiec za linię, a członkowie „nocy” ich łapią. Za każdego złapanego dostają punkt. Można też używać innych słów, na przykład „czarne” i „białe”, „gorąco” i „zimno”.

1. Podzielcie się na grupy i zabawcie się w którąś z opisanych gier.
2. Porównaj dawne i dzisiejsze zabawy dziecięce. Jakie dostrzegasz różnice?

w latach sowieckich

1 Domy wielorodzinne na Antokolu w Wilnie. Lata 60.

MIESZKANIA Władza sowiecka obiecała zaopatrzyć wszystkich ludzi w mieszkania. Zaczęto budować wielorodzinne bloki. Na Litwie ten sposób budownictwa mieszkaniowego pojawił się w latach 50. XX w. Wkrótce budowa takich bloków stała się masowa, ale i tak nie udało się dać mieszkańca wszystkim potrzebującym.

Pierwsza żarówka elektryczna zapaliła się na Litwie w XIX w., jednak tylko za władzy sowieckiej elektryczność dotarła do każdego domu w mieście i na wsi. Zmieniał się też sposób ogrzewania pomieszczeń. Wszystkie domy wielorodzinne w mieście ogrzewano przy pomocy kaloryferów.

2 Kolejka w sklepie spożywczym w Wilnie. 1989 r.

ODŻYWIANIE W czasach sowieckich brakowało większości artykułów spożywczych, sklepy świeciły pustymi półkami. Jak ci się podobałyby takie towary w sklepie z mięsem: kopyta wołowe, głowa wołowa, wymię krowie? Brakowało nie tylko mięsa, ale i nabiału, warzyw, zaś owoce egzotyczne, kawa i cały szereg innych artykułów to było nieosiągalne marzenie.

W latach sowieckich popularne było żywienie zbiorowe. Stołówki zakładano w każdej instytucji i organizacji: fabryce, szkole, kolchozie. Stołówki otwarte były również w każdym miasteczku, ale karmiono w nich niesmacznie.

3 Moda młodzieżowa lat 70.

STROJE

W czasach sowieckich ludzie nosili nie to, co im się podobało, lecz to, co mogli kupić w ubogo zaopatrzonych sklepach.

Uczniowie nosili mundurki. Chodzenie do szkoły bez mundurka było zabronione. Uczniów bez mundurków karano.

4 Mundurki szkolne. 1987 r.

ZDROWIE I HIGIENA W każdym rejonie i nawet w większych miasteczkach czynne były szpitale, przychodnie, pogotowie ratunkowe. W szkołach, fabrykach, innych instytucjach otwarte były gabinety lekarskie. Wiele uwagi poświęcano kształtowaniu nawyków zdrowego trybu życia, higieny. W szkołach i miejscach pracy wprowadzona była obowiązkowa gimnastyka.

5 Święto Młodzieży w Olicie. 1956 r. Fotografia Vytautasa Stanionisa.

TELEWIZJA W latach sowieckich na Litwie pojawiła się telewizja. Pierwszą w republice audycję telewizyjną wyemitowano 30 kwietnia 1957 roku z ośrodka radiowo-telewizyjnego w Wilnie, w którym zamontowano nadajnik telewizyjny i postawiono wieżę antenową wysokości 180 metrów. Pierwsze audycje można było oglądać w stolicy i najbliższych okolicach w promieniu 50 kilometrów. W 1981 roku zakończono w Wilnie budowę wieży telewizyjnej wysokości 326 metrów.

6 Wieża telewizyjna w Wilnie i telewizor „Rubin”. 1969 r.

PIENIĄDZE Na Litwie, jak i w całym Związku Sowieckim, były w obiegu ruble i kopiejki.

Ceny z tamtego okresu: pudełko zapalek – 1 kopiejka, porcja lodów owocowych – 7 kopiejek, bochen razowego chleba – 36 kopiejek, bilet na autobus w mieście – 4 kopiejki, kilogram gotowanej kiełbasy – 2 ruble 20 kopiejek, nowy samochód – 6000-10 000 rubli. Średni zarobek wynosił 120-150 rubli miesięcznie.

7 Sowieckie pieniądze – ruble.

8 Szczyt marzeń sowieckiego kierowcy – samochód „Żiguli”.

TRANSPORT Choć pierwsze loty pasażerskie odbywały się na Litwie już w 1938 roku (na trasie Kowno-Połąga), dopiero za czasów sowieckich zaczęto masowo korzystać z transportu powietrznego. W tamtych czasach istniało wyraźne rozgraniczenie między lotnictwem cywilnym i wojskowym. Samoloty zabierały pasażerów i ładunki z lotnisk w Wilnie, Kownie i Połdze i rozwoziły ich po całym Związku Sowieckim. Lotów z Litwy za granicę nie było, bo władza sowiecka zabroniła. Sowieccy żołnierze i ładunki wojskowe wędrowali przez zamknięte porty lotnicze w Szawlach i Kiejdanach. Były one dokładnie strzeżone, nikt postronny nie mógł tam trafić.

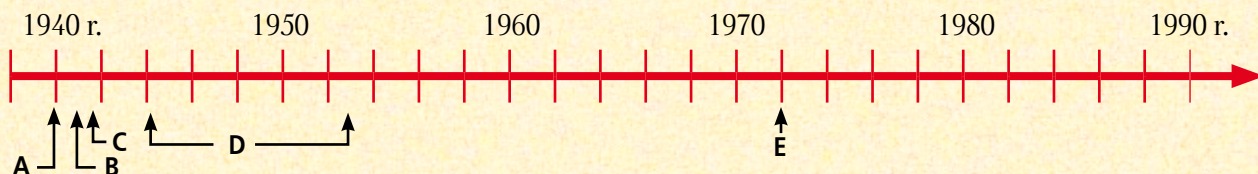
- Opowiedz o życiu ludzi w latach władzy sowieckiej.
- Podzielcie się na pary lub grupy. Porównajcie życie ludzi w wybranych dziedzinach w czasach sowieckich i obecnie. Jakie dostrzegacie podobieństwa i różnice?

Czy już umiesz?

A Jakiej literze na wstędze czasowej odpowiada:

1. Walka partyzancka na Litwie z ZSRS.
2. Pierwsze wielkie wywózki mieszkańców Litwy.
3. Okupacja Litwy przez wojska sowieckie.
4. Samospalenie Romasa Kalanty w Kownie.
5. Powstanie przeciwko okupacji sowieckiej.

B Wytłumacz pojęcia:

Deficyt
Ludobójstwo
Holokaust
Kołchoz
Okupacja
Strebuki

WSPOMNIENIA ZEŚŁANKI DALIUTĖ IGNOTAITYTĖ-ABLINGIENĖ

Ja, mając cztery i pół roku, zupełnie nie rozumiałam tych smutnych przygotowań. Wreszcie na podwórzu wjechała ciężarówka. Słyszę, jak mama z płaczem mówi: „Wywożą!”. Załadowują węzłki z ubraniami, trochę jedzenia. Wokół płacz, a mnie nie jest smutno – przecież pojedziemy samochodem, a to takie ciekawe! W rękę trzymam lalkę – pierwszą i ostatnią lalkę mojego dzieciństwa, bo tam, na Syberii, nikt mi innej nie kupi – rodzice mieli inne troski: jak przeżyć samemu, jak ocalić swoje dzieci. Dwunastoletnia siostra Aldona siada obok mnie i ruszamy w nieznaną.

W podróży ciężko chorowałam, prosiłam wody, ale tej było mało. Później mama opowiadała, że na postojach topiła śnieg i dawała mi pić. Lekarstw nie było, ale wyżyłam. Widocznie los tak chciał. Dalej podróży nie pamiętam, bo odzyskałam przytomność dopiero kiedy wysadzono nas nocą we wsi, koło domu bez okien i pieca. A mróz na Syberii sięgał zimą 30-40 stopni.²³

C Zbadaj tekst źródłowy:

1. Wyobraź sobie, że jesteś historykiem. Czego możesz się dowiedzieć z tekstu o zsyłkach mieszkańców Litwy?

D Zbadaj ilustrację:

1. Jakie obiekty (A) i (B) widoczne są na zdjęciu?
2. Jakie wydarzenie zostało utrwalone?
3. Co wtedy się stało?

E Rozpoznaj i wytłumacz, co jest przedstawione na rysunkach:

F Jakiej literze odpowiadają obiekty na mapie:

1. Litwa.
2. Workuta.
3. Karaganda.
4. Irkuck.
5. Magadan.

